

Riina Sikkut
majandus- ja taristuminister
Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium
info@mkm.ee

Teie: 29.12.2022 nr 2-1/2022/7905

Meie: digitaalallkirjas nr 1-8-2/23/1

Arvamus ühistranspordiseaduse muutmise seadusele

Lp Riina Sikkut

MTÜ Lastekaitse Liit tänab Majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi (edaspidi tekstis nimetatud ka MKM) võimaluse eest esitada arvamus ühistranspordiseaduse muutmise seadusele. Paraku tekitab esitatud eelnõu üheselt küsimuse – **kus on riigi hool ja hoolivus?** Millise signaali tahab riik saata elanikkonnale, aga eriti haavatavatele gruppidele, kui teeb ostujõu drastilise vähenemise olukorras ettepaneku mitte tagada edaspidi haavatavatele gruppidele senini kehtinud sotsiaalseid garantiisid?

Ühiskondlikku korraldust kujundava institutsioonina saab riik aidata luua tingimusi laste ja perede toimetuleku parandamiseks, pakkudes muuhulgas toetavaid meetmeid. **Paraku käesolev eelnõu ei ole laste toimetulekut ega heaolu toetav, piirab haavatud gruppide valiku- ja liikumisvabadust, koostatud huvigruppe kaasamata, ning kärpemeetmete mõjuhindamised on puudulikud.**

Eelnõu kohaselt kaotatakse kommertsvedajatele seadusega pandud kohustus vedada tasuta ilma selle eest hüvitist saamata (kehtiv ÜTS § 34) järgmisi sõitjaid: 1) laps, kes ei ole käimasoleva õppeaasta 1. oktoobriks saanud seitsmeaastaseks, 2) laps, kelle koolikohustuse täitmise alustamine on edasi lükatud; 3) puudega kuni 16-aastane laps; 4) sügava puudega 16-aastane ja vanem inimene; 5) raske nägemispuudega inimene; 6) sügava või raske nägemispuudega inimese saatja; 7) puudega inimest saatev juht- või abikoer. Seni tasuta sõiduõigust kasutada saanud sõitjad peavad edaspidi kommertsliinidel sõitmisel maksma tasu.

Seega suurenevad seni kommertsliinidel tasuta sõita saanud eelkooliealiste lastega perede ja puudega inimeste või nende perede kulutused linnadevahelistel kommertsvedajate poolt teenindatavatel kaugliinidel sõitmisel. Kuni õigusaktiga teatud sõitjate kategooriate tasuta või sõidusoodustusega vedamise kohustuse taastamiseni (koos hüvitise maksmisega), puudub kommertsvedajatel kohustus inimesi tasuta või sõidusoodustusega vedada. Paraku 2023. aastaks ei ole riigieelarves vastavaid vahendeid ette nähtud. On naiivne oodata, et tänases majanduslikus olukorras ja Eesti Panga prognoosi valguses ettevõtjad ise jätkavad nende soodustuste täies mahus või osalist pakkumist, nagu viidatud eelnõu seletuskirjas ja MKM'i esindajate sõnavõttudes¹.

Lastekaitse Liit rõhutab vajadust riigil näidata üles hoolt, ning tagada ka edaspidi eelnimetatud gruppidele õigus tasuta sõiduks, võttes võimalikult lühima ajaga tarvitusele vajaminevad meetmed ja eraldades vajaminevad finantsvahendid.

¹ Loe lähemalt: <https://www.err.ee/1608835888/varske-eelnou-mudilased-ja-puudega-inimesed-valmistugu-bussipileteid-ostma> ja <https://online.le.ee/2023/01/01/riina-sikkut-tasuta-soidu-oigus-jatkub-enamikel-uhistranspordiliinidel/>

Riigi hoolele ja hoolivusele on järjekindlalt viidatud:

Eesti ratifitseeris 31 aastat tagasi ÜRO Lapse õiguste konventsiooni, mille kohaselt peab riik laste huvidest lähtuma igas otsuses – mitte ainult deklaratiivselt vaid ka realselt tegutsedes. Konventsiooni sissejuhatuses² rõhutatakse osalisriikide kohustust meeles pidada, et inimõiguste ülddeklaratsioonis on Ühinenud Rahvaste Organisatsioon välja kuulutanud, et **erilist hoolt ja abi tuleb osutada lastele**.

Heaolu arengukava 2023-2030³ eesmärgiks on, et Eesti on parim paik pere loomiseks ja laste kasvatamiseks ning **Eesti lapsed on õnnelikud, kasvades hoolivas, kaasavas, turvalises ja arendavas keskkonnas**.

Palju kriitikat⁴ saanud perehüvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seadusega⁵ seoses rõhutasid nii koalitsiooni- kui opositsioonierakondade esindajad alles detsembris 2022 korduvalt, et majanduslikult raskel ajal tuleb lastega peresid toetada⁶. Korduvalt viidati erinevates sõnavõttudes ka **Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 28 lõikele 4, mille järgi on lasterikkad pered riigi ja KOV-de erilise hoole all. Põhiseaduse kohaselt on lasterikaste perede kõrval õigus erilisele hoolele ka puudega inimestel, kusjuures see õigus laieneb ka tema lähimale perele**⁷. See tähendab, et nii riik kui ka kohalikud omavalitsused peavad neile pöörama oma tegevuses tähelepanu nii õiguse loomisel kui ka rakendamisel.

Ka kehtiva ühistranspordiseaduse⁸ seletuskirjas on **viidatud riigi hoolele**: Eelnõu §-s 34 sisalduvate **sõidusoodustuste kehtestamisega on tagatud põhiseaduse §-s 28 sätestatud ühiskonnas vähem toimetulevate isikute abi saamise õigus**⁹.

Käesoleva eelnõu koostamine on tingitud Euroopa Kohtu 8. septembri 2022. aasta otsusest¹⁰, milles leiti, et teatud reisijate kategooriate – eelkooliealiste laste ja puudega inimeste – tasuta vedamise kohustuse panemisel tuleb Euroopa Liidu otsekohalduva õigusakti kohaselt ettevõtjale hüvitada kohustuse täitmisest tulenev finantsmõju. Ka eelnimetatud Euroopa Kohtu 8. septembri 2022. a otsusest Lux Express Estonia kohtuasjas C-614/20, ECLI:EU:C:2022:6411

² Loe lähemalt: <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

³ Loe lähemalt: <https://www.sm.ee/heaolu-arengukava-2023-2030>

⁴ Näiteks: <https://epl.delfi.ee/artikkel/120089132/archibald-stiwan-kald-kas-uhed-lapsed-on-rohkem-vaart-kuiteised-uus-lastetoetuste-susteem-on-vildakas>; <https://www.err.ee/1608714010/advokatuur-kolme-lapsegaperede-toetused-suurendavad-laste-ebavordsust>; <https://arvamus.postimees.ee/7541477/margit-sutrop-lasteparema-tuleviku-tagab-hea-haridus-mitte-suurem-perehuvitis>; <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120084230/igakuine-700-eurone-toetuste-vahe-ajab-lapsevanemad-naermamaru-ja-tulli>; <https://arvamus.postimees.ee/7544268/edit-talpsepp-laste-ja-peretoetuste-tousu-eelnou-kuipopulistlikult-nork-julgeolekurisk>

⁵ <https://www.lastekaitseliit.ee/et/2022/12/lastekaitse-liidu-poordumine-seoses-perehuvitiste-seaduse-ja-perekonnaseaduse-muutmise-seadusega-703se/>

⁶ Loe lähemalt: <https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/202212281623>

⁷ Loe lähemalt: vt MSKÕP komitee üldkommentaar 19 (2007), MSKÕP komitee üldkommentaar 5 (1994), LÕK komitee üldkommentaar nr 9 (2006), PIÕK komitee üldkommentaar nr 6 (2018), ESH komitee praktika kokkuvõtet art-te 11–15 kohta.

⁸ Loe lähemalt: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032022010>

⁹ Seletuskiri ühistranspordiseaduse eelnõu juurde, mille Vabariigi Valitsus algatas 25.03.2013 <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/44d39212-790c-442f-894b-930c8e69d223>

¹⁰ Loe lähemalt:

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=265061&pageIndex=0&doclang=ET&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=434986>

ilmneb Eesti valitsuse täpsustusena taaskord eriline hool nende isikute suhtes: 40. Seejärel tuleneb ÜTS §-st 34, et Eesti-sisesel liinil tee-, vee- ja raudteeliikluses on vedaja kohustatud tasuta vedama teatud reisijatekategoriaid, eeskätt eelkooliealisi lapsi ja teatud kategooriatesse kuuluvaid puudega isikuid. **Eesti valitsus täpsustab oma kirjalikes seisukohtades, et nimetatud sättes ette nähtud kohustuse kehtestamise eesmärk on võimaldada väikelastega peredel ja puudega isikutel ühistransporti kasutada, muutes selle nende jaoks soodsamaks ja kättesaadavamaks. ÜTS §-s 34 väljendub nimelt Eesti ühiskonna eriline hool nende isikute suhtes. 41.** See eesmärk kuulub aga komisjoni 12. septembri 2001. aasta valge raamatu peamiste eesmärkide hulka, millele on määruse nr 1370/2007 põhjenduses 4 konkreetselt viidatud ja mille seas on eesmärk pakkuda teatud reisijatekategoriatele, näiteks pensionäridele, teatud kindlaid sõidutariifide määrasid. ÜTS §-s 34 ette nähtud kohustus näib seega olevat määratletud eesmärgiga tagada reisijatevedu üldhuviteenusena.

Kusjuures Euroopa Liidu õigusaktid ega ka eelmainitud kohtuotsus ei keela neid gruppe tasuta vedada, vaid keelab riigil see jätta vedajale hüvitamata. **Paraku on aga käesoleva eelnõu seletuskirjas ühiskonna hoolivusele viitamine asendunud ootusega kaasreisijate hoolivale käitumisega: Kaasreisijate kohustus puudega või piiratud liikumisvõimega kaasreisijale istekoht vabastada seondub elementaarse viisakusega ja hooliva käitumisega.**

Seega tekib küsimus, kus on Euroopa Kohtu otsuses viidatud Eesti valitsuse eriline hool nende isikute suhtes? Olukorras, kus elukalliduse tõusust tingituna suureneb ka abivajajate arv, ning seda eriti lastega perede osas.

Statistikaameti¹¹ kohaselt on suhteline vaesus Eestis tõusnud kui võrrelda 2020-2021. Statistikaameti kohaselt oli 2021 suhtelises vaesuses - 10,2% ühe lapsega peredest, 9,6% kahe lapsega peredest ja 5,3% kolme-või enama lapsega peredest. Ühe vanemaga perekondi suisa 29,2%. Ida-Viru näitajad Harjumaa vastavast üle kahe korra kõrgemad.

Ebavõrdsus ja ääremaastumine¹² on olnud aastakümneid Eestis suureks probleemiks¹³. Viimaste aastate kriisid on kaasa toonud üha kasvava ebavõrdsuse ühiskonnas. Riigi eesmärgiks peab olema ebavõrdsuse vähendamine, mitte ühiskonnas lõhede suurendamine. Paraku aga 28.12.2022 Riigikogus vastu võetud perehüvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seadus hoolimata ühiskondlikust laiaulatuslikust kriitikast seda teeb. Ka praeguse eelnõu valguses on uute lapsetoetuste ja lasterikka pere toetuse määrade rakendudes, ning viimase edasisel indekseerimisel, ühe ja kahe lapsega leibkondades (kokku 86% lastega leibkondadest) olevad lapsed ebasoodsamas olukorras.

¹¹ Loe lähemalt: <https://www.stat.ee/et/uudised/suhtelist-vaesust-kogevad-enim-vanemaealised-lastega-peredestuksikvanemad>

¹² Riigikontroll rõhutab oma 2020. a novembris avaldatud aastaaruandes parlamendile „Esmatähtsate avalike teenuste tulevik“, et kogu Eesti väljaspool Harju- ja Tartumaad on ääremaa. Loe lähemalt: arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Riigikontrolliaastaaruanneparlamendile/tabid/110/lan_g%20uage/et-EE/Default.aspx

¹³ Lauristin, M. (2021). Taasiseseisvunud Eesti kolm aastakümnet inimarengu luubi all. Ülevaade Eesti Taasiseseisvunud Eesti kolm aastakümnet inimarengu luubi all. Ülevaade Eesti inimarengu aruannete sisust 1995–2020. Eesti Koostöö Kogu. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.kogu.ee/wpcontent/uploads/2021/03/EIA25_tervik_kogumik.pdf, Saar, H. Lapse õigused 2018-2019 (2019). Inimõigused Eestis 2020. Inimõiguste Keskus. Pikem versioon arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.lastekaitseliit.ee/wpcontent/uploads/2019/12/Lapse-%C3%B5igused-2018-2019.pdf>

Ka vanema puue või terviseprobleem võib olla vaesusesse langemise põhjuseks, samuti vajadus hoolitseda oma puudega lapse või mõne teise pereliikme eest. Puuetega lapsi on ca 9000. Vaesuse suhtes haavatavate lasterühmade analüüsist selgub, et võrreldes kõikide Eesti lastega (2020. aastal 6,4%) on ilmajätus suurem puudega lastel (2019. aastal 17,5%). Uuringus “Elu erilise lapsega - toimetulek ja vajadused” ligi 95% vanematest leiab, et laste puudetoetuse suurus ei ole piisav. Kusjuures 91% vastajatest väidab, et lapsele määratud puude toetus ei kata puudega lapsele tehtavaid kulusi¹⁴. Siinjuures tasuks lugeda 07.11.2022 Eesti Päevalehes avaldatud vägagi mõtlemapanevat artiklit “Puuetega laste vanemad: me enam ei jaksa võidelda oma laste õiguste eest”¹⁵. Ja mitte ainult lugeda, vaid ka seal tehtud soovitusi arvesse võtta, sh mõjuhinnanguid koostades.

Tarbekauba ja teenuste hinnad on statistikaameti andmetel aastaga tõusnud 21,3 protsenti (nt mulluse novembriga võrreldes olid kaubad 20,1% ja teenused 23,5% kallimad). Samuti on märgatavalt kasvanud eluasemekulud (46%). Näiteks võrreldes 2021 aastaga oli novembris 2022 tahkekütus 110,9%, kodudesse jõudnud elekter 72,6%, soojusenergia 62,3% ja gaas 18,9% kallim. Transpordi kasutust mõjutab kütuse hind, mis oli novembris 2022 aastases võrdluses oluliselt kallim: bensiin 18% ja diislikütus 40,8%¹⁶. Vaba ajaga seotud tarbijahinnaindeksi muutus 12,8%.

Möödunud, kriiside aastal tõusis Eestis toimetulekutoetust vajavate perede arv võrreldes 2021. aastaga mitu korda. Toimetulekutoetust maksti eelmisel aastal 11 kuuga Eestis välja üle 24 000 perele, seda on 2,5 korda rohkem kui samal perioodil eelmisel aastal. Varem on töötus olnud üks põhitegureid, mis viib pere sissetuleku nii madalaks, et vaja läheb abi. Kuid 2022. aastal töötutega perede osa toetusesaajate hulgas langes, ent lastega perede osa oluliselt kasvas¹⁷. Toimetulekutoetust vajavate lastega leibkondade arv kasvas aastaga ca 4 korda elik 25,6% (2658 – 10382 leibkonda) ja neis leibkondades elavate laste arv suisa 29,7% (4805-16173 last).

Toidupanga statistika näitab, et täna on keskmiselt abivajajaid nädalas 20 000 ehk poole rohkem kui 2,5 aasta eest, ning toidukäive oli 2022. aasta jaanuarist augustini 2,91 miljonit kilogrammi ehk 11 975 kilo päevas – see on 46% rohkem kui aasta tagasi¹⁸.

Paraku Eesti Panga hinnangul¹⁹ energiakriisi mõju alles hakkab avalduma majandusele. Eesti Panga 20.12.2022 avaldatud majandusproгноosi kohaselt 2023 aastal tarbimine kiire hinnatõusu mõjul väheneb (põhjuseks ka vähenenud ostujõud ja kahanenud säästud), ning jätkub hinnatõus.

Eelnevale tuginevalt teeb MTÜ Lastekaitse Liit käesoleva eelnõu osas alljärgnevad tähelepanekud:

- 1) Lapse õigustest lähtumine ja edendamine peab olema seotud reaalsete rakenduslike meetmetega, mis on suunatud laste põhivajaduste rahuldamisele ja heaolu tagamisele. ÜRO Lapse Õiguste Komitee oma lõppjäreldestes Eesti teise kuni neljanda perioodilise

¹⁴ Loe lähemalt: https://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2018/09/Elu_erilise_lapsega_toimetulek_ja_vajadused_uuringu_kokkuvote.pdf

¹⁵ Loe lähemalt: <https://epl.delfi.ee/artikkel/120094940/puuetega-lastevanemad-me-enam-ei-jaksa-voideldaoma-lasteoiguste-est>

¹⁶ Loe lähemalt: <https://www.stat.ee/et/uudised/tarbijahinnaindeksi-suurimaks-mojutajaks-tousmas-toit>

¹⁷ Loe lähemalt: <https://parnu.postimees.ee/7683398/toimetulekutoetuse-saajate-arv-kasvas-aastaga-2-5-korda>

¹⁸ Loe lähemalt: <https://omamaitse.delfi.ee/artikkel/120123246/toidupanga-juht-piet-boerefijn-tihti-arvatakse-et-kui-parim-enne-on-moodas-siis-voib-juba-ara-visata-taielik-nonsenss>

¹⁹ Loe lähemalt: <https://www.err.ee/1608825817/estis-panga-prognos-inflatsioon-cestis-taandub-aga-visalt>

aruande kohta²⁰ rõhutas, et riik viiks läbi kärpemeetmete mõjuhindamised valdkondades, mis on otseselt ja kaudselt lapse õigustega seotud. **Käesoleval eelnõu puhul seda tehtud ei ole. Murelikuks teeb viimasel ajal kasutatav praktika, kus eelnõudele ei eelne VTK'd, huvigruppe kaasatakse siis, kui eelnõu on valminud, ning aina sagedasem selgitus – kiireloomuline.** Paraku tekib praegu paralleel laste ja noorte kaasamisega Eestis, kus isegi väga aktiivsed noored tunnetavad, et nende kaasamine on sageli pigem formaalne ja näiline²¹. Käesoleva eelnõu puhul räägime mh 99 000 eelkooliealisest lapsest ja ca 8700 puudega kuni 16-aastasest lapsest. Lastekaitse Liit leiab, et mida laiemaid sihtgrupe kavandatakse seadusmuutatus hõlmab ning mida isiklikumate õiguste riivet see puudutab, seda analüüsivam ning põhjendatum peab kogu õigusloomeprotsess olema.

- 2) Õiguspärase ootuse põhimõtte kohaselt peab igaühel olema võimalus kujundada oma elu mõistlikus ootuses, et õiguskorraga talle antud õigused ja pandud kohustused püsivad stabiilsetena ega muutu rabavalt isikule ebasoodsas suunas. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium märkis 1994. aastal, et õiguspärase ootuse printsiibi kohaselt "[...] on igaühel õigus tegutseda mõistlikus ootuses, et rakendatav seadus jääb kehtima. Igaüks peab saama temale seadusega antud õigusi ja vabadusi kasutada vähemalt seaduses sätestatud tähtaja jooksul. Seaduses tehtav muudatus ei tohi olla õiguse subjektide suhtes sõnamurdlik" (vt *põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 30. septembri 1994. a. otsus asjas nr III-4/A-5/94 - RT I 1994, 80, 1159*). **Juhul kui käesoleva eelnõuga ei tagata haavatavatele gruppidele sarnased sotsiaalsed garantiid kui seni, on rikutud õiguspärase ootuse põhimõtet.**
- 3) Ligipääsetavuse rakkerühma lõpparuande²² põhieesmärgiks on saavutada ligipääsetav Eesti aastaks 2035. Eesmärk eeldab, et tervikliku ligipääsetavuse poliitika tulemusena lõppeb ligipääsmatu keskkonna loomine ning avalik sektor näitab eeskujuga ja loob piisava motivatsiooni erasektorile luua ligipääsetavaid lahendusi. **Juhul kui käesoleva eelnõuga ei tagata haavatavatele gruppidele sarnased sotsiaalsed garantiid kui seni, vähendatakse oluliselt haavatud gruppide ligipääsetavust ja kaugenetakse eesmärgist ligipääsetav Eesti aastaks 2035.**
- 4) Eelnõu seletuskirjas on nenditud, et eelnõuga kavandatud muudatusel on mõju väikelastega perede ja puudega inimeste sotsiaalsetele garantiidele ning võimalustele vaba aja veetmisel või vajalike teenuste juurdepääsemisel. Kulude kasvust tingituna võib väheneda väikelastega perede ja puudega inimeste juurdepääs erinevatele vaba aja veetmise võimalustele. Samuti võib väheneda puudega inimeste liikumisvabadus, sest juhul kui inimese liikumisvõimalused ei ole piiratud tema puudest tulenevalt, võib takistuseks saada kulude suurenemine ja selleks vajalike rahaliste vahendite puudumine. **On murettekitav, et antud mõju hinnatakse seletuskirjas mitteoluliselt.**

Lähenevate Riigikogu valimiste ootuses on siinjuures paslik meenutada Eesti suhtes 1991. aastast kehtivat ÜRO Lapse õiguste konventsiooni ühte aluspõhimõtet, et kõik otsused peavad lähtuma lapse parimatest huvidest. Iga lapse puhul. Riigi igas otsuses. LÕK-i artiklis 6 on sätestatud iga lapse sünnipärane õigus elule. LÕK-i artikli 6 järgi ei

²⁰ Loe lähemalt: https://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2022/05/lok_soovitused_eeesti_keeles.pdf

²¹ Aksen, M., Kiisel, M., Saarsen, K., Koppel, H., Jaanits, J., Tammsaar, H., Rajaveer, L., Narusson, D., Trumm, E. (2017-2018). Noorte osalemine otsustusprotsessides. Tartu: Tartu Ülikool https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/lopparuanne_19.03_noorte_osalus_rake.pdf

²² Loe lähemalt: https://riigikantselei.ee/ligipaasetavus?view_instance=0¤t_page=1

ole elu pelgalt füüsiline eksisteerimine, vaid lapse elu peab olema väärikas²³. LÕK-i artiklis 6 on nõutud, et osalisriigid võtaksid lisaks tarvitusele tõhusad ennetusmeetmed, et luua igale lapsele võimalus inimväärses eluks.

Seletuskirjas (lk 19) viidatud, et õppivale või töötavale puudega inimesele on ette nähtud ka sotsiaaltoetused. Sotsiaalteenuste kättesaadavust puudutavalt on Eestis tõsiseks probleemiks see, et kohalike omavalitsuste erinevat finants- ja haldusvõimekust arvestades ei ole sotsiaalteenuste kättesaadavus alati tagatud²⁴. Sotsiaalteenuste ebaühtlast kättesaadavust ja kvaliteeti ei tasakaalusta ka sotsiaaltoetuste süsteem. Kohalikud omavalitsused maksavad sotsiaaltoetusi vabatahtlikkuse põhimõtte alusel oma eelarvest (mõne üksiku erandiga, nagu näiteks toimetulekutoetus). Tingimused ja korra selliste sotsiaaltoetuste maksmiseks kehtestab kohaliku omavalitsuse volikogu. Arvestades Eesti 79 kohaliku omavalitsuse väga erinevat finants- ja haldusvõimekust, on tulemuseks ebaühtlane sotsiaaltoetuste määr, mis lapse aga ka puuetega isikute heaolu mõjutab. Õiguskantsler on osundanud, et probleemid sotsiaalteenuste kättesaadavuses puudutavad puudega lapsi eriti teravalt. Praktikast on probleemiks ka ravijärjekorrad, ning nt lastepsühhiaatria kättesaadavuse piirkondlik ebavõrdsus.

Lapse elukoht mõjutab seega vaesusriski või sotsiaalse tõrjutuse ohtu sattumist. Riigikontroll rõhutab 2020. aasta novembris avaldatud aastaaruandes, et kogu Eesti väljaspool Harju- ja Tartumaad on ääremaa, kus esmatähtsate teenuste kestlik pakkumine on küsimärgi all²⁵. Regionaalsed erinevused tulevad välja ka vaesusnäitajate statistilistes andmetes ja see on olnud aastakümneid Eestis suureks probleemiks²⁶.

Euroopa Liidu Komisjon võttis 2021 vastu esimese tervikliku ELi lapse õiguste strateegia²⁷ ning ettepaneku nõukogu soovitusel koostada, millega luuakse Euroopa lastegarantii²⁸, et edendada vaesuse või sotsiaalse tõrjutuse ohus olevate laste võrdseid võimalusi. Lastegarantii Eesti tegevuskava koostamisel selgus taaskord kaasatud osapoolte tagasisidest, Eesti olukorda kirjeldavast statistikast ja uuringutest, et Eestis on lastel ebavõrdsed tingimused teenustele ligipääsuks sõltuvalt piirkonnast. Lähtudes komisjoni soovitustest, Eesti laste olukorrast ja kaasatud osapoolte tagasisidest, on

²³ Nii inimõiguste komitee kui ka lapse õiguste komitee seisukoht on, et õigust elule ei tohi tõlgendada kitsendavalt. Nad on sidunud õiguse elule inimväärikuse põhimõttega. Õigus elule ei kaitse ainult lapse füüsilist olemasolu, vaid paneb osalisriikidele kohustuse tagada talle inimväärne elu. Human Rights Committee. General comment No. 36 (UN Doc CCPR/C/GC/36, 2019), Article 6: right to life., p 26. CRC Committee, General Comment No 21: on children in street situations (UN Doc CRC/C/GC/21) (2017), p 29

²⁴ Loe lähemalt:

https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/eesti_vabariigi_oiguskantsleri_raport_uro_lapse_oiguste_konvent_siooni_taitmisest.pdf

²⁵ Riigikontroll rõhutab oma 2020 novembris avaldatud aastaaruandes parlamendile „Esmatähtsate avalike teenuste tulevik“, et kogu Eesti väljaspool Harju- ja Tartumaad on ääremaa. Loe lähemalt: <https://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Riigikontrolliaastaaruanneparlamendile/tabid/110/lang%20uage/et-EE/Default.aspx>

²⁶ Ibid. 13

²⁷ COM (2021) 142 final. Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele: ELi lapse õiguste strateegia. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0142&from=en>

²⁸ Loe lähemalt: 7Nende meetmete toetamiseks on ELi rahalised vahendid kättesaadavad nii Euroopa Sotsiaalfond pluss (ESF +) kui ka Euroopa Regionaalarengu Fondi, InvestEU ning taastamise ja vastupanuvõime rahastu kaudu. Vaata lähemalt: COM (2021) 137 final. Proposal for a Council recommendation Establishing a European Child Guarantee.

Arvutivõrgus kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0137&from=EN>

lastegarantii tegevuskava abivajavad sihtgrupid järgmised: 1. erivajadusega, sh puudega lapsed; 2. ühe vanemaga kasvavad lapsed; 3. vaimse tervise probleemidega lapsed; 4. asendushooldusel viibivad lapsed; 5. vägivaldsest perest ja vägivalda kogevad lapsed.

Lapse õiguste konventsioon sisaldab enamikus samu õigusi nagu teised inimõigusi puudutavad kokkulepped, **eripäraks ainult lastega seotud õigused, nagu lapse huvide primaarsus, õigus areneda, lapse õigus tema arvamusega arvestamisele, õigus erikohtlemisele ning õigus puhkusele, mängimisele ja vabale ajale.** ÜRO Lapse Õiguste Komitee on rõhutanud²⁹, et lapsepõlve tuleb vaadelda ainulaadse perioodina, mille käigus laps areneb ja mille jooksul toimunud lapse õiguste rikkumised võivad tuua kaasa eluaegseid põlvkondade piire ületavaid tagajärgi.

Eesti valdkondadeülese ennetuse kontseptsiooni (2021)³⁰ kohaselt on ennetuse eesmärk toetada kogu elanikkonna aga eeskätt laste ja noorte arengut, toimetulekut ja heaolu. Ennetus on oluline inimese terve elukaare vältel, kuid riskikäitumise ja vaimse tervise probleemide ennetuse osas on põhiorhk aga lastel ja noortel. Tõhusa ennetuse mõju kandub üle täiskasvanuikka – suurendab elu jooksul inimese heaolu, parandab toimetulekut ja mõjutab tervisekäitumist. **Juhul kui käesoleva eelnõuga ei tagata haavatavatele gruppidele sarnased sotsiaalsed garantiid kui seni, seatakse muuhulgas ohtu lapse õigus arengule, sh sisukale vaba aja veetmisele. Teenuste ebahühtlasest regionaalsest kättesaadavusest tingituna ka lapse õigus tervisele.**

- 5) Positiivne, et seletuskirjas on kasutatud statistikat, paraku on viidatud võrdluses aastatele 2019 ja 2020, mil kulutused justkui statistiliselt vähenesid. Samas ei tasuks siiski unustada olulist fakti, et 2020 märtsis kehtestati Eestis eriolukord ja vastavad COVID'iga seonduvad liikumiskiirangud jätkusid vahelduvalt kuni 2022 aasta esimese pooleni. Seega ei saa 2020 puhul kiirangutest tingituna rääkida nn vajaduspõhistest numbritest.
- 6) **Eraldi ohukohana tõstab Lastekaitse Liit esile, et ÜTS §-i 36 täiendatakse uute lõigetega 4² ja 4³, st eelnõuga ei nähta enam ette, kellele tuleb valla- ja linnaliiniliikluses sõidusoodustusi anda ja millises ulatuses.** Iga kohaliku omavalitsuse üksus on seda pädev ise otsustama. Kehtivas seaduses on ette nähtud sõidusoodustusega sõitjate kategooriad ja osade sõitjate puhul ka soodustuse suurus. Punktis 4 oli viidatud pikaajalisele regionaalsele ebavõrdsusele, mis ajas ainult süveneb. Arvestades Eesti 79 kohaliku omavalitsuse väga erinevat finants- ja haldusvõimekust, on hetkel tulemuseks ebahühtlane sotsiaaltoetuste määr, mis lapse heaolu mõjutab. **Sama analoogi arvestades ei saa olla kindel edaspidi ka haavatud gruppide võrdses kohtlemises KOV'ide poolt tasuta sõiduõiguse küsimuses.** Seletuskirja kohaselt puudub muudatusel mõju majandusele, kuna muudatus ei mõjuta leibkondade toimetulekut. Siiski väljendatakse seletuskirjas ka selles osas kahtlust: Kuigi valla- ja linnaliinidel sõidusoodustuste kehtestamine antakse kohaliku omavalitsuse üksuse (edaspidi KOV) pädevusse, siis tõenäoliselt ei muutu sõidusoodustuste kehtestamise regulatsioonis midagi ka avaliku teenindamise lepingu alusel teenindatavatel valla- või linnaliinidel.

²⁹ ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2013) Üldkommentaar nr. 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikkel 3 par. 1). Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Lapse_õigused_ja_heaolu/uldkommentaar_nr_14.pdf

³⁰ Loe lähemalt: <https://www.siseministeerium.ee/ennetus-peab-olema-valdkondade-ulene>

Samas on sellel muudatusel tulevikus negatiivne mõju leibkondade toimetulekule prognoositav, kui arvestada üldist majanduslikku olukorda riigis ja KOV'ide seniseid praktikaid sarnaste nn üleandmistepuhul. Sellisel juhul võib saada taaskord pihta lapse õigus arengule, eriti huvihariduse kättesaadavust arvesse võttes. *“Väga tahaks mõnes huviringis käia, aga ei saa; Raha ei jätku kõige jaoks, vahel isegi kõht tühi. Narritakse, kiusatakse, tehakse lolliks. Ma ei julge teistest erineda”* – Nii vastasid kaks 6-9 klassi last novembris 2022 ühes Eesti koolis läbi viidud küsitluses õnnetunde ja selle takistajate kohta. Erinevates uuringutes on probleemkohana välja toodud, et maapiirkondades elavatele lastele on huviharidus ja huvitegevus vähem juurdepääsetavad. Eelkõige on välja toodud probleemid transpordiga. Tõmbekeskustes kaugemal elavad lapsed saavadki pahatihti huviringides osaleda vaid juhul, kui lapsevanemal endal on võimalik lapsle huviringis käimiseks eraldi transport korraldada.

Augustis 2020 kinnitas Vabariigi Valitsus noortevaldkonna arengukava 2021-2035³¹, mis seab visiooniks, et aastal 2035 elavad noored kõigis Eesti piirkondades tervislikku ja täisväärtuslikku elu ning on võimestatud muutma kogukonda ja riiki selliselt, et Eestis on maailma parim keskkond kasvamiseks, elamiseks ja eneseteostuseks. **Jääb vaid loota, et käesoleva eelnõuga tehtavate muudatuste valguses see visioon ka riigi ja KOV'ide ühisel panustusel ka tegelikult teostub.**

Mida saaks teha, et Eesti hooliks ka edaspidi käesoleva eelnõu valguses sama palju lastest ja puudega inimestest kui Läti ja Soome?

Nimelt mitmetes riikides, nagu Soome, Poola, Läti, Saksamaa, Suurbritannia antakse teatud sõitjatele, nagu puudega inimesed, eakad, õpilased, sõidusoodustusi, mis pärast vedajatele hüvitatakse. Eelnõu koostajat tuleb tunnustada põhjalikkuse ja asjakohaste näidete (sh rahvusvaheline praktika) ning lahenduskohtadele osundamise eest. ÜTS § 30 lõike 21 või 4 alusel õigusakti kehtestamisel saab eeskujuks võtta teiste riikide praktika. Eelnõuga luuakse õiguslik alus kommertsvedajale sõidusoodustusega sõitjate vedamise kohustuse panemiseks ja selle eest hüvitise maksmiseks, kuid **sellise võimaluse realiseerimise eelduseks on riigi eelarvest kiirendatud tempos rahaliste vahendite planeerimine hüvitise maksmiseks ja andmekogudest päringute tegemiseks tehniliste lahenduste loomise finantseerimiseks.**

Kui kehtivad sõidusoodustused kommertsliinidel taaskehtestatakse, suureneb tõenäoliselt taas ka ühistranspordi kasutus. Samuti suurenevad või taastuvad tänases ulatuses eelkooliealiste lastega perede ja puudega inimeste juurdepääs erinevatele vaba aja veetmise võimalustele ja teenustele. Muudatusel on positiivne mõju puudega inimeste liikumisvabaduse realiseerimisele, sest inimese liikumisvõimalused ei ole piiratud liigselt koormavate kulutuste tõttu.

Igakülgsel koostööle lootma jäädes ning edaspidi jätkuvalt valmis protsessi panustama.

Lugupidamisega

Varje Ojala /allkirjastatud digitaalselt/

MTÜ Lastekaitse Liit juhatuse liige

Koostaja: Helika Saar helika.saar@lastekaitseliit.ee

³¹ Loe lähemalt: https://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2021-2035_kinnitatud_12.08.2035.pdf

https://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2021-2035_kinnitatud_12.08.2035.pdf